

УДК 378.6.091:02](540)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.9(314).49-52

Анатолій Гуменчук,
кандидат історичних наук, доцент,
перший проректор Національної академії
образотворчого мистецтва і архітектури,
e-mail: tora@ua.fm
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8931-7474>

Вплив Шіалі Ранганатана на розвиток вищої бібліотечної освіти Індії

Висвітлено організаційні та когнітивні особливості ступеневої системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти Індії; визначено роль видатного індійського бібліотекознавця Шіалі Рамамріта Ранганатана як фундатора бібліотечної освіти університетського рівня; з'ясовано його вплив на запровадження в країні англійської освітньої моделі підготовки бібліотечних фахівців.

На основі контент-аналізу освітніх програм підготовки бібліотечних фахівців різних освітніх ступенів, які діють у провідних індійських університетах, доведено, що сучасна модель ступеневої бібліотечно-інформаційної освіти Індії загалом відповідає світовим тенденціям її розвитку, але має національну специфіку.

З'ясовано, що негативним аспектом розвитку індійської системи підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців є прагнення заощадити на ступеневій освіті та скорочення термінів підготовки бакалавра, магістра й доктора філософії до одного року. Обґрунтовано, що в умовах стрімкої цифровізації інформаційної галузі та підвищення інтелектуалізації бібліотечної професії такий підхід суттєво знижує якість підготовки фахівців і зумовлює потребу доповнення їхньої базової фахової освіти подальшою неперервною, а також розширення профілізації освітніх програм, модернізації їхнього змісту й структури.

Ключові слова: Шіалі Рамамріта Ранганатан; вища бібліотечно-інформаційна освіта; Індія; історія; ступені вищої освіти; профілізація бібліотекознавчих освітніх програм

Постановка проблеми. Серед країн Азії, після Китаю, найпотужнішу мережу університетів, які готують бібліотечно-інформаційних фахівців, має Індія. Перебуваючи понад три століття під колоніальною залежністю від Великої Британії, індійська система вищої освіти успадкувала британську традицію підготовки бібліотечних кадрів. Другим важливим чинником, що впливав на розбудову потужної системи бібліотечної освіти країни та становлення її наукової школи, є діяльність видатного індійського бібліотекознавця Шіалі Рамамріта Ранганатана (1892—1972). Цей аспект творчої біографії науковця є малодослідженим в українському бібліотекознавстві, що актуалізує тему й визначає завдання пропонованої наукової розвідки.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Поміж великої кількості азійських країн найґрунтовніше особливості організаційного та когнітивного складників вищої бібліотечно-інформаційної освіти досліджено на прикладі Китаю, який має найпотужнішу за кількісними показниками систему підготовки бібліотечних кадрів. Специфіку її розбудови та сучасного стану ґрунтовно висвітлено у працях Чен Цзе

Щзиня [4], Ян Чен [5], А. Гуменчука [1]. Вплив англо-американської системи вищої бібліотечної освіти на її розвиток у провідних європейських країнах досліджувала А. Соляник [2]. Водночас зв'язок англійської та індійської систем підготовки бібліотечних фахівців і роль у цьому процесі особистості Ш. Ранганатана дотепер ґрунтовно не визначено. І українські, й індійські бібліотекознавці вивчали переважно внесок ученого у формування теоретико-методологічних засад бібліотекознавства як науки. Цьому питанню присвячено праці української дослідниці Н. Стрішенець [3], індійських учених М. Р. Satija [8], Sewa Singh [9], R. Yogeshwar [11] та інших. Однак не менш важливим і значущим є вплив Ш. Ранганатана на становлення й розвиток системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти Індії.

Мета статті — визначити особливості змісту та структури системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти Індії та роль в її розбудові Шіалі Рамамріта Ранганатана.

Виклад основного матеріалу дослідження. Творчий шлях Ш. Ранганатана — індійського науковця зі світовим ім'ям — ґрунтовно до-

слідили індійські бібліотекознавці [8; 9; 11]. Здобувши 1916 р. ступінь магістра професійної освіти у Мадраському християнському коледжі, у 1916—1917 рр. Шіалі продовжив навчання в педагогічному технікумі в Мадрасі. Виявивши неабиякі здібності в математиці, він очолив Математичну асоціацію коледжу, а після його закінчення працював асистентом викладача математики в урядових коледжах Мангалора та Коїмбатора. У 1921 р. здібний педагог став асистентом професора математики Президентського коледжу в Мадрасі, 1922 р. — секретарем відділу математики та природничих наук Мадраської гільдії вчителів, а 1923 р. вже читав лекції з теорії математичних груп в Мадраському університеті та почав видавати перші наукові праці з вищої алгебри (типології).

У 1924 р. математична кар'єра Ш. Ранганатана закінчилася, адже він прийняв запрошення обійняти посаду Першого бібліотекаря Бібліотеки Мадраського університету. Щоб здобути фахову бібліотечну освіту вчений вступив до Школи бібліотекознавства Університетського коледжу Лондона, де під керівництвом її організатора та викладача — видатного бібліотечного діяча Великої Британії Б. Сейерса (W. C. Bervick Sayers, 1881—1960) опанував теоретичні основи бібліотекознавства та розробив крапкову класифікацію як інструмент систематизації бібліотечного фонду. Цьому досягненню сприяли не лише математичні здібності Ранганатана, а його стажування впродовж 1924—1925 рр. у публічних бібліотеках Кройдона — маленького провінційного містечка неподалік від південного Лондона, де розпочинав інноваційну бібліотечну діяльність і Б. Сейерс, який ще 1912 р. видав свою першу бібліотекознавчу працю "Граматика класифікації". Варто припустити, що саме під впливом ідей британця, який створив зразкову систему бібліотечного обслуговування всіх верств населення Кройдона, Ш. Ранганатан (уже через три роки співпраці з Б. Сейерсом) сформулював всесвітньовідомі "П'ять законів бібліотечної науки" (The five laws of library science). Уперше їх було оприлюднено 1928 р. у курсі лекцій для шкільних бібліотекарів, які Ранганатан читав на громадських засадах у педагогічному коледжі в Сайдапете. Одночасно він викладав бібліотекознавство в Мадраському університеті, де працював директором бібліотеки. У 1931 р. Мадраська бібліотечна асоціація видала ґрунтовну монографію Ш. Ранганатана "П'ять законів бібліотечної науки" обсягом 458 сторінок. У передмові до

праці тоді ще нікому не відомого автора представляв бібліотечній громадськості його вчитель і наставник Б. Сейерс [7].

Нині усі 60 книг Ш. Ранганатана видають зі спеціальним титульним аркушем, на якому наведено його фундаментальні п'ять законів бібліотекознавства: 1. Книги — для використання. 2. Книги — для всіх — кожному читачеві його книгу. 3. Кожній книзі — її читача. 4. Бережіть час читача. 5. Бібліотека — організм, що росте.

Саме відповідно до цих універсальних законів, що працюють у кожній бібліотеці кожної країни Ш. Ранганатан організував розбудову бібліотечної мережі Індії, розробляв плани комфортних бібліотечних будівель, формулював ефективну політику комплектування фондів, які б відповідали економічному й культурному профілю регіону та інформаційним потребам користувачів.

Розуміючи важливе значення спеціалізованої підготовки висококваліфікованих бібліотечних кадрів, які мали втілювати закони бібліотекознавства в діяльність бібліотек, 1929 р. Ранганатан заснував Бібліотечну школу при Мадраській бібліотечній асоціації, а 1931 р. відкрив Школу бібліотекознавства в Мадраському університеті. У 1931—1937 рр. — період становлення організаційних і теоретико-методичних засад роботи школи — її випускники отримували сертифікат про здобуття бібліотечної фахової освіти. Починаючи від 1937 і до 1960 р. випускникам школи видавали диплом про вищу освіту в галузі бібліотекознавства. На кафедрі бібліотекознавства Мадраського університету Ш. Ранганатан працював до 1944 р., а згодом викладав бібліотечну класифікацію в Бомбейському університеті, упродовж 1945—1947 рр. посідав посаду професора на кафедрі бібліотекознавства Індуїстського університету Банарас у Варанасі, від 1949 до 1955 р. працював на цій самій посаді в Делійському університеті, а від 1957 до 1959 р. був запрошеним професором кафедри бібліотекознавства в Університеті Вікрама в місті Удджайн [11]. Отже, професійна біографія Ш. Ранганатана дає змогу простежити становлення вищої бібліотечної освіти в Індії, якою вчений опікувався все життя.

Від 1948 р. розпочався період активної міжнародної діяльності бібліотекознавця, оскільки він став членом факультету Міжнародної школи публічних бібліотек ЮНЕСКО в Манчестері, 1956 р. викладав у бібліотечних школах Великої

Британії, 1958 р. — у бібліотечних школах США, Канади та Японії, 1963 р. — у бібліотечній школі Піттсбурзького університету США.

Постійно вивчаючи зарубіжний досвід підготовки кадрів та організації ефективної мережі бібліотек, Ш. Ранганатан долучився до розроблення планів розвитку провідних бібліотек і перших законів Індії про бібліотечну справу. У 1948—1951 рр. він був членом Правління Національної бібліотеки Індії, 1959 р. очолив розроблення проєкту створення Науково-технічного інформаційного центру Індії, 1966 р. керував планом будівництва та розвитку Парламентської бібліотеки Індії в Делі. Очолюючи у 1947—1966 рр. Комітет із документації Індійського інституту стандартизації, Ш. Ранганатан долучився до розроблення понад 20 державних стандартів із каталогізації, організації бібліотечних фондів, проєктування бібліотечних будівель, обладнання та меблів, які відповідали вимогам Міжнародної організації зі стандартизації. У 1958—1960 рр. науковець головував у Комітеті з бібліотечних будівель, обладнання та меблів Індійського інституту стандартів [7]. Це позитивно вплинуло на уніфікацію основних технологічних процесів діяльності бібліотек країни, сприяло підвищенню якості та оперативності бібліотечних послуг.

Важливим чинником підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців Індії була діяльність бібліотечних асоціацій окремих провінцій та країни загалом. У 1928 р., перебуваючи на посаді наукового співробітника Бібліотечної асоціації Лондона, Ш. Ранганатан заснував першу в Індії Мадраську бібліотечну асоціацію, якою керував до 1953 р. Упродовж 1933—1972 рр. він був членом Бібліотечної асоціації Індії, в якій від 1937 до 1944 р. обіймав посаду віцепрезидента, а впродовж 1944—1963 рр. — президента [9]. За його головування організація не лише набула великого міжнародного авторитету, а і об'єднала всі регіональні асоціації в ефективній співпраці щодо розбудови в країні бібліотечної освіти, науки та практики.

Невід'ємним складником і каналом розвитку міжбібліотечної комунікації є спеціалізовані періодичні видання, заснуванням яких Індія також зобов'язана Ш. Ранганатану. У 1937—1947 рр. він був головою редколегії першого індійського бібліотечного журналу "Сучасний бібліотекар", упродовж 1939—1944 рр. видавав "Бюлетень Мадраської бібліотечної асоціації", від 1949 до 1953 р. очолював редколегію журналу Бібліо-

течної асоціації Індії, у 1954—1963 рр. — головний редактор наукового журналу "Аннали бібліотекознавства", від 1964 до 1972 р. — головний редактор міждисциплінарного наукового журналу "Бібліотекознавство і документація" [11]. На сторінках цих професійних часописів обговорювали проблеми багатьох важливих аспектів розбудови бібліотечної мережі Індії, зокрема й питання підготовки бібліотечних кадрів.

Більшість кафедр бібліотекознавства індійських університетів було засновано у 1950—1960-ті рр. Нині майже 100 університетів країни мають освітні програми підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців, половина з них забезпечують усі рівні вищої освіти — від бакалаврського до доктора філософії. Перш ніж дослідник подасть до публічного захисту дисертацію на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності Library and Information Sciences, їй, за європейською традицією, повинні надати рецензію три незалежні експерти, один з яких обов'язково має бути з-за кордону [10]. Ці умови підтверджують високу вимогливість до якості підготовки дисертаційних досліджень та об'єктивність їхнього рецензування.

Аналіз умов вступу до індійських університетів на здобуття ступеня бакалавра зі спеціальності Library and Information Sciences, тривалість підготовки якого зазвичай становить лише один рік, дав змогу з'ясувати, що здебільшого ЗВО готують майбутніх бібліотечних бакалаврів на базі завершення трирічного курсу одного з гуманітарних факультетів чи коледжів. Зокрема, в Університеті Делі — одному з найстаріших індійських університетів, що від 1946 р. здійснює підготовку бібліотечних кадрів, річний навчальний план підготовки бакалаврів у першому семестрі передбачає вивчення таких базових фахових дисциплін: "Бібліотека, інформація та суспільство", "Бібліотечна класифікація: теорія і практика", "Основи інформаційних технологій в бібліотечно-інформаційній галузі: теорія і практика" [6]. Обов'язковим є виконання здобувачами освіти проєктної роботи, що має на меті опанування методики пошуку, відбору та аналізу наукової літератури з певної теми, ознайомлення з реальним виробничим середовищем конкретної бібліотеки, визначення напрямів її діяльності та проблем, котрі потребують першочергового розв'язання, складання аналітичного звіту щодо результатів їх польового дослідження. Робота над проєктом розпочинається вже на початку першого семестру, коли кожному

студенту визначають окрему тему та конкретну бібліотеку як базу практики для збирання емпіричного матеріалу.

Навчальний план другого семестру передбачає вивчення здобувачами бакалаврського ступеня трьох навчальних дисциплін: "Менеджмент бібліотек та інформаційних центрів", "Джерела інформації та послуги", "Каталогізація в бібліотеках: теорія та практика". Одразу після іспитів за другий семестр кожний студент обов'язково має пройти в бібліотеці стажування тривалістю чотири тижні, упродовж якого демонструє набуті професійні навички та компетентності й доводить право на отримання диплома бакалавра зі спеціальності "Бібліотекознавство та інформаційні науки" [6].

Щодо змісту навчання, то в межах першого розділу пропедевтичного курсу "Бібліотека, інформація та суспільство" здобувачі освіти вивчають роль бібліотек та інформаційних центрів у сучасному суспільстві та п'ять законів бібліотекознавства Ш. Ранганатана; другий розділ присвячено характеристиці типів бібліотек, зокрема й цифрових, національним і міжнародним професійним бібліотечним асоціаціям та організаціям; третій розділ торкається бібліотечного законодавства Індії; в межах четвертого з'ясовують концептуальну різницю між даними, інформацією й знаннями, характеризують базові комунікаційні канали, моделі, бар'єри й інформаційних посередників; у п'ятому розділі курсу висвітлено роль бібліотечних та інформаційних спеціалістів у цифрову еру, їхні професійні навички, компетентності та принципи фахової етики.

Аналіз змісту курсу "Основи інформаційних технологій в бібліотечно-інформаційній галузі: теорія і практика" дає змогу зробити висновок про високий рівень автоматизації роботи індійських бібліотек, оскільки майбутні бакалаври вивчають усі види сучасних операційних систем і СУБД, пакети прикладних бібліотечних програм, що застосовуються для функціонування цифрових бібліотек, опановують програмне забезпечення вебінтерфейсів до бібліотечних баз даних, пошукові та метапошукові системи, інтернет і його бібліотечні ресурси.

Зміст програми курсу "Менеджмент бібліотек та інформаційних центрів", оприлюдненої на сайті факультету бібліотекознавства та інформатики Університету Делі (<http://dlis.du.ac.in/blis.html>), свідчить про високий рівень управлінської підготовки майбутніх бібліотечних бакалаврів, які протягом семестру вивчають принципи управління бібліотекою та основи розбудови системи менеджменту якості, особливості управління фінансовими, матеріально-технічними та людськими ресурсами бібліотек, критерії оцінювання їхньої ефективності. Важливо зауважити, що в списках рекомендованої в силабусах навчальних дисциплін літератури не менш як 50% становлять праці закордонних бібліотекознавців, зокрема англійців, видані в Лондоні, що свідчить про зберігання традицій спадкоємності й концептуальну спорідненість індійської та англійської бібліотекознавчих шкіл.

Випускники бакалаврату мають змогу продовжити навчання в магістратурі, обравши одну з двох типів освітніх програм: на здобуття ступеня магістра бібліотечних та інформаційних наук або магістра філософії. Мета освітньої програми першого типу — надати здобувачам глибоке розуміння закономірностей розвитку та організації знань, навчити методів і технологій опрацювання та пошуку інформації, сформувати вміння застосовувати ІТ-додатки в інформаційній галузі, навчити планувати діяльність бібліотечно-інформаційних установ та управляти ними, використовувати науково-дослідні методи у професійній діяльності. Мета опанування освітньої програми на здобуття ступеня магістра філософії — засвоїти методи та прийоми наукових досліджень у галузі бібліотекознавства й інформатики, підготувати здобувачів до подальшої дослідницької діяльності, спрямованої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі бібліотекознавства та інформаційної діяльності. Тривалість навчання на кожній із зазначених освітніх програм — один рік [10].

(Далі буде)

Надійшла до редакції 14 липня 2022 року